

strokovne vsebine⁷. Stanje društvene knjižnice v letu 1894 veliko pove o postavitvi oz. klasifikaciji knjig znotraj knjižnice, kar je bilo ob 2223 knjižničnih enotah nedvomno potrebno za nemoteno delovanje. Prostor društva so bili slovenskim študentom na voljo cel dan, čemur se je prilagodila tudi knjižnica. Ta je bila odprta vsak dan med 8. in 21. uro. Knjižnica je s selitvijo utrpela številne izgube, nekatere tudi zavestno zaradi jasno nakazane liberarne oz. narodno-napredne usmeritve⁸: »Obrekajoče besede v nekkih časnikih so našle pri naših političnih nasprotnikih – žall- le preodprta ušesa; saj je slebernemu »Slovenijanu« le preveč znano, da velja naše društvo v očeh kranjskih in celo mnogih dunajskih klerikalcev za brezverno društvo in marsikatera zbegana slovenska mati se boji, da se jej ljubljenski sin akademik ne vsede v ono framasonsko ložo, ki se zove »Slovenija« (Vencajz, 1894, str. 125).

KLASIFIKACIJA	število naslovov
leposlovje	1184
bogoslovje	48
pravoslovje	132
narodno-gospodarstvo	24
modroslovje	26
jezikoslovje	248
naravoslovje	46
zgodovina	245
zdravoslovje	46
raznoterosti	165
skripte	23
zemljevid	36

Število naslovov po posameznih področjih v knjižnici »Slovenija« v letu 1894 (Vencajz, str. 161)

LITERATURA

- KRANJEC, Silvo. 1890: Vencajz, Janko. V: *Slovenski biografski leksikon*, 13. zvezek. Ljubljana : SAZU, str. 393
- KREMENŠEK, Slavko. 1997: Slovenija. V: *Enciklopedija Slovenije*. 11. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002, str. 379
- LOGAR, Janez. 1970: *Uvod v bibliografijo*. Ljubljana: NUK.
- TUMA, Henrik. 1997: *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi*. Ljubljana: Tuma.
- VENCAJZ, Janko. 1894: *Spomenica o petindvajsetletnici akad. Društva »Slovenija« na Dunaji*. V Ljubljani: Akad. društvo Slovenija.
- VODOPIVEC, Peter. 1994: Slovenski študentje na Dunaju pred prvo svetovno vojno. V: *Dunaj in Slovenci*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, str. 89-97.

VIR

Knjižnični red društva »Slovenija«, hrani Zapuščina dr. Henrika Tume, Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica.

⁶ Med slovenskimi *Amerikanski Slovenec*, *Dolenjske novice*, *Domovina*, *Edinost*, *Naša sloga*, *Novice*, *Pavliha*, *Rodoljub*, *Slovenski gospodar* in *Slovanski svet*. Med ostalimi slovanskimi časopisi so v čitalnici »Slovenija« bili prisotni tudi *Češka straž*, *Humoristické listy*, *Mir*, *Neven*, *Obchodni Obzor*, nekaj naslovov je bilo tudi italijanskih (*Il Rinnovamento*) ter nemških (*Südsteirische Post*) (Vencajz, 1894).

⁷ Tudi tu veliko slovenskih naslovov *Cvetje*, *Dom in svet*, *Kmetovalec*, *Pedagoška knjižnica*, *Poljedelec*, *Popotnik*, *Slovenski pravnik*, *Učiteljski tovariš*, *Vesna*, *Vrtec*, *Zvon*. Med tujimi strokovnimi časopisi so bili *Der Bautechniker*, *Fremdenzeitung*, *Niva* (cir.), *Nove proudy*, *Oest. Gerichtszeitung*, *Oest. Touristenzeitung*, *Prosvědění*, *Romänische Jahrbücher*, *S'ever'* (cir.).

⁸ V tistem času je protestno prenehala s prejemanjem vodilnega časnika slovenskega katalocizma *Slovenca*.

Jasna Fakin Bajec

ZAČETKI RAZVOJA TURIZMA NA KRAŠKIH KMETIJAH V OBDOBJU MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO

Kras je s svojimi naravnimi in kulturnimi posebnostmi od nekdanj privabljal mimoidoče popotnike, znanstvenike, raziskovalce in ljudi, ki so si v mirnih kraških vasicah zaželeli oddiha. S svojimi naravnimi značilnostmi, zlasti s podzemeljskim svetom, je v tujini zaslovel že v 16. stoletju (gl. Shaw, 2000). Kraške jame, udornice, apnenčasta prepustna tla, presihajoče jezero so le del naravnih znamenitosti, za katere so se zanimali že aristokratski znanstveniki, med drugimi tudi Janez Vajkard Valvasor, Baltasar Hacquet, Jožef Anton Nagel, Tobija Gruber in drugi. Z odprtjem podzemeljskih jam širši javnosti pa se na Krasu začne razvijati turistična dejavnost. Prva jama, ki so jo odprli za turizem, je bila Vilenica pri Lipici (1633). Zaradi ugodne lege blizu Trsta in bližnje Lipice je privabljala domačine in tujce. Šele kasnejši sloves Postojnske jame in Škocjanskih jam je zmanjšal zanimanje za Vilenico. Tudi Postojnska jama je bila že dolgo znana, s postavitvijo železniških tirov leta 1872 in električne razsvetljave leta 1884 je imela iz leta v leto več obiskovalcev. K temu je veliko pripomogla tudi ugodna prometna lega v neposredni bližini tržaške ceste, kjer je bilo vedno veliko domačih in tujih popotnikov. Znamenitejše kot Postojnska jama so bile Škocjanske jame (leta 1819 so začeli voditi knjigo obiskovalcev), vendar zelo težko dostopne. Tudi Cerkniško jezero je bilo tedaj za turiste zelo mikavno, saj je bilo najlažje dostopno presihajoče jezero v Evropi. Z obiskovanjem kraških jam se je na Krasu razvijal izletniški turizem, saj se tu ljudje niso zadrževali dalj časa, sčasoma, z razvojem večjih mest v okolici Krasa (Trsta, Tržiča/Monfalcone, Vidma, Benetk in Gorice) pa se poleg izletništva začne še letoviščarski turizem.

Na daljše počitnice so turisti iz večjih mest začeli prihajati v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno, ko je Kras postal del italijanske kraljevine. V večini so na kraško podeželje prihajali manj premožni meščani, ki si razkošnih potovanj z daljšimi letovanji na morju in v zdraviliščih (kot so bili Bled, Rogaška Slatina, Dobrna) niso mogli privoščiti. Zato so se raje odločali za preživljanje počitnic v naravi, daleč od poletni vročega, zatohlega in nezdravega mesta, proč od napornega vsakdanjika v poklicni in javni sferi, skratka preživljali so jih preprosto, a zdravo. Nekateri premožnejši meščani so se na podeželju umaknili v najeto ali lastno podeželsko vilo, medtem ko so se manj premožni meščani odpravili na poletne počitnice k sorodnikom ali prijateljem ali pa so si najeli sobo na podeželskih kmetijah ali v cenejšem gostišču. Zgodovinar Andrej Studen, ki se je ukvarjal z značilnostmi meščanskega turizma, je v razpravi »Iz avanturizma v turizem« takšen tip turizma označil za poletno svežino.¹ V večini so turisti prihajali vsako leto, nekateri so navezali z domačini tesnejše stike. Čas bivanja na podeželju je bil dolg najmanj dva tedna, po možnosti pa mesec ali celo dva. Lahko so na počitnice prihajale le mame z otroki, medtem ko so jih možje obiskovali le konec tedna. Nekateri pa so počitnice omogočili le svojim otrokom in z njimi preživljali le vikende. Poleg meščanov italijanskega rodu, t. i. italijanske gospode, je na počitnice k sorodnikom prihajal tudi proletarijat slovenskega rodu, ki se je s podeželja v mesto preselil zaradi stalne službe. Tudi zanj je bilo značilno, da je na podeželje zahajal zaradi slabega ekonomskega položaja, želje po domačnosti in stikih s slovenskim prebivalstvom. Ob nedeljah in večjih praznikih so prihajali tudi enodnevni, izletniški gostje.

O glavnih motivih in vse večjem številu tujkega prometa na Krasu nam nazorno govori tudi dopisnik v časopisu *Edinost* iz leta 1927, ki piše takole: »Na valovitih tleh, po gričih, dolinah in sedlih se belijo kraške vasi. Kot vabljiv svet se zdijo v tem velikem božjem vrtu, ki je močno

¹ V svoji razpravi je avtor na podlagi nemških in avstrijskih zgodovinskih razprav o preživljanju prostega časa meščanov podal nekaj drobcev o potovanjih in začetkih turizma v 19. stoletju na Slovenskem (Studen 1996: 96).

zagrajen in pregraden s kamenjem, a ima tudi svoje zeleno listje, prijazne gozdičke, loge in prijetne doline. Med preprostimi kmečkimi hišami vidiš večje, kjer so trgovine, gostilne, prenočišča, dvorane bivših društev. Latniki ali košata drevesa skrbijo za malo hlada poleti, z oken debteči nagelj in rožmarin priča o ljubezni naših žen in deklek do cvetja, do lepote, a snaga in čistoča v hiši in okrog nje govori o pridnosti in skrbnosti naših gospodinj. Prijazen nasmeh debelušne, potrpežljive krčmarice, povsod dobro znano vino vabi potnika, izletnika, da pride in se odpočije. Pozimi ni preveč prijetno gori, ker je huda burja, zato pa nam je ta prečisti zrak tem boljši in čistejši poleti. In bolj hladno je kot v mestu. Meščani znajo ceniti vse te dobrrote in hodijo zelo radi na Kras, ven iz tovarniškega, mestnega ozračja, nadihat se svežega zraka, živeti preprosto in enostavno v pristo naravo. Eni gredo na letovišča, drugi, ki imajo manj sredstev ali manj časa, pa si privoščijo vsakonedeljske izlete. Vse polno je po Krasu avtomobilov, motociklov in drugih vozil in peš potnikov. Vendar vsi ti letoviščarji in izletniki ne upoštevajo vseh naših krajev enako. Vsako leto se lahko opazi kaka sprememba. Kraj, ki je bil lansko leto zelo dobro obiskan, je letos zapuščen in obratno. So temu vzrok okoliščine našega značaja krajevnih razmer. Kljub temu pa opazimo neko stabilnost v obiskovanju Komna in okolice, Dutovelj, Tomaja, Opčn, stalno nazvedovanje pa vidimo v Sežani.² Nadalje dopisnik končuje: »Krajevni činitelji in gospodarske dejavnosti morajo posvečati vse več pozornosti tujskemu prometu, saj je zelo važen faktor narodnega gospodarstva, saj na ta način marsikatera lirica pride v roke kmetu.« Iz članka lahko razberemo, da so turisti, ki so svoje počitnice ali izlete preživljali na Krasu, cenili od burje očiščeni zrak, prijazno in zanimivo pokrajino, mir, gostoljubnost in požrtvovalnost domačinov. Poletne dni so preživljali na zraku, se sprehajali in posedali v gozdičkih in na kmečkih vrtovih ter občudovali naravne in kulturne znamenitosti. Na podeželju so si obnovili moči, se telesno in duševno okrepili, pridobili telesno odpornost. Zaradi čistega zraka so na okrevanje prihajali tudi tuberkulozni bolniki. V Komnu je imela protituberkulozna pokrajinska družba iz Gorice dispanzer za zdravljenje in preprečevanje tuberkuloznih bolezni. Poleg bolnikov s tuberkulozo so prihajale družine s slabokrvnimi in astmatičnimi otroki.

Kraševci so se zavedali, da jim tujski promet prinaša dodatni dobiček, zato so se za turiste zelo trudili. Da bi zadovoljili njihovihte zahteve po oddihu, sprostitvi in zabavi, so poskrbeli za organizirano turistično infrastrukturo (gostinske obrate, trgovsko ponudbo, prenočišča, urejenost sprehajalnih poti itd).

Z razvojem turizma se je povečalo število gostiln, saj v okviru turistične ponudbe igra gostilniška dejavnost eno izmed najpomembnejših vlog. Ze staro pravilo je, da je gostilna steber turizma in obenem družbeno ogledalo vsakega kraja. Pogosto je prav od dobre, sloveče gostilne in gostoljubnosti gostilničarja ter gostilničarke odvisen množični turistični obisk. V Komnu je v najbolj cvetočem obdobju turističnega razvoja med prvo in drugo svetovno vojno delovalo kar sedem gostiln. Seveda niso bile vse namenjene le turistom, temveč tudi domačinom, trgovskim potnikom (furmanom), romarjem in drugim. Za turistične gostilne, torej gostilne, kjer so se zadrževali turisti, je bila značilna bogatejša notranja oprema; imele so biljard, telefon, boljše opremljene gostinske objekte, bogatejšo ponudbo žganih alkoholnih pijač itd. V turističnih gostilnah so se gostilničarji trudili za ponudbo okusnejše hrane. Da bi ugajali kulinaricnim okusom turista, so zaposlili tržaške kuharje, skrbeli za kvalitetnejšo družabnost gostov itd. Za razliko od ostalih vaških gostiln so bolje pazili na red in čistočo. Nekatere gostilne so ponujale sobe za prenočitev. Večinoma pa so turisti prebivali pri domačinih – kmetih. Tako se je na Krasu že zelo zgodaj razvil turizem na kmetijah, torej zametek današnjih turističnih kmetij.

Za turizem na kmetijah je značilno, da so kmetje poleg ukvarjanja s kmetijstvom, skrbeli tudi za turiste. V večjih krajih (Komnu, Dutovljah, Štanjelu, Sežani) se je s turizmom ukvarjala skoraj vsaka večja, dobro situirana kmetija. Za oddih na kmetijah so se poleg manj premožnih meščanov in proletariata slovenskega rodu odločale tudi bogatejše družine z majhnimi otroki, saj jim lokacija v gostilni zaradi hrupa ni ustrezala. Da so kmetje lahko

² Kras in tujski promet, v: *Edinost*, 23. 6. 1927, št. 174.

oddali kar največ razpoložljivih sob, so mnogi ponudili tudi svoje spalnice. V turistični sezoni je tako cela družina spala v eni sobi ali pa na podstrešju, v redkih primerih pa tudi na seniku.

Glavni motivi za odločitev za to dejavnost so bili finančnega izvora, saj so bili takratni pogoji za življenje zelo težki. Kmete so poleg vse večjih davkov, ki jih je zahtevala takratna oblast, velikokrat prizadele slabe letine.³ Mnogi niso imeli ne hrane, ne denarja za preživljanje številne družine. Oddajanje sob je kmetom pomenilo dodatno možnost za zaslužek in za izboljšanje gmotnega položaja. Najpogostejši odgovor, zakaj so se odločili za to dejavnost, je bil, da so imeli denar za zimo.

Kmetije, ki so v poletnih časih oddajale svoje sobe, so se delile v tri skupine: kmetije, kjer so domačini oddajali le sobo; kmetije, kjer so imeli turisti v souporabi poleg sobe tudi kuhinjo in možnost uporabe domačih poljskih pridelkov; ter nazadnje kmetije, kjer so turistom ponujali prenočišča in hrano, t. i. penzion. Največ domačinov je oddajalo le sobe.

Sobe so bile opremljene z najnujnejšim inventarjem, ki se med posameznimi oddajalci ni bistveno razlikoval. V sobah so bile zakonska postelja, nočna omarica, v kateri so imeli nočno posodo (*bokal*), na omarici pa nočno lučko, garderobna omara in ponekod majhna mizica in stol. Ker v tistem času še ni bilo kopalnic, je bila v vsaki sobi še posebna toaletna mizica s poličko. Na mizici je bila posoda za umivanje (*kadin*), na spodnji polici pa posoda s čisto vodo (*broka*). Pri premožnejših je bil zgornji del mize prekrit z marmornato ploščo. Ponekod so imele mizice ogledalo. Revne družine pa so namesto opisane mizice imele posebna železna stojala, na katerih je bil ravno tako prostor za »*kadin*«, v spodnjem delu pa za »*broko*«. Premožnejše kmetije so pohištvo za sobe, ki so jih oddajali, kupile pri domačih mizarjih, medtem ko je bila oprema pri revnejših družinah stara in rabljena. Če so lastniki oddali svoje spalnice, je gospodinja omare spraznila in jih pripravila za uporabo gostom. Za higieno v sobah so skrbele domače gospodinje in njihove hčere. Sobo so dnevno pometle, počistile prah in zamenjale vodo. Lesena tla so z vodo očistile le enkrat tedensko.⁴ Rjuhe so zamenjale vsakih štirinajst dni. Poleg pospravljanja sob so gospodinje skrbele tudi za red in čistočo v ostalih prostorih, veliko dela so imele s pranjem perila in likanjem. Možje so skrbeli za urejenost okolice, domačega dvorišča in vrta, kjer so se gostje radi zadrževali ob jutranjih in večernih urah. Nekatere domačije so za počitek gostov na svežem zraku postavile lesene ute.

Domačini so skrbeli za urejenost kraja. Zaradi vse večjega števila turistov so bile vasi lepo urejene in očiščene. Poleg domačinov so za čistočo na glavnih ulicah skrbeli občinski redarji. Gozdna služba pa je urejala sprehajalne poti po okoliških gozdovih in okoli vaških zbiralnikov vode. Postavili so tudi klopi za počitek. Ko so domačini odhajali z živino na njivo in okoliško gmajno, so se glavnim vaškim ulicam, kjer so se zadrževali turisti, raje izogibali in izbirali stranske poti.

Meščani so uživali v naravi, posedali in se sprehajali po okoliških gozdičkih ter se zabavali ob lahkotnih pogovorih. Počitnice so morale biti delovnemu okolju nasproten svet, zato jim je bilo delo in kakršenkoli napor tuj. Vsekakor pa so se srečevali z vaškim načinom življenja, prepletanim s kmečkim delom. Domačini so se za svoje goste trudili in bili pripravljani izpolniti vsako njihovo željo. Z njimi so poskušali vzpostaviti čim prijetnejše stike, da bi jih obiskali še naslednja leta. Z nekaterimi so vzpostavili zelo domač, prijateljski odnos, ki se je odražal v kasnejšem pogostem celoletnem obiskovanju. Med domačini so se gostov veselili otroci, saj so imeli v tem času več svobode, da niso doma motili tujih obiskovalcev. Ob morebitni najmanjši napaki pa so bili kregani. Tudi redu in čistoči so morali

³ Zaradi kamnite pokrajine so na Krasu neugodni pogoji za kmetijstvo. Poleg nerodovitne zemlje vplivajo na slabe letine še vroča in suha poletja ter mrzle in mokre zime z burjo. Tako se Kraševci v poletnih mesecih pogostokrat soočajo s hudimi sušami, poletnimi točami, spomladi pa z močno burjo, ki uničujejo skoraj ves kmetijski predelek. Ker se je v obravnavanem času večina družin preživljala le s kmetijstvom, so mnogokrat s težavo preživeli zimo.

⁴ Kljub temu, da je bil v tem času v nekaterih vaseh že vodovod, je v poletnih dneh velikokrat primanjkovalo pitne vode. Zaradi tega so z vodo varčevali.

posvečati večjo pozornost. O poletni turistični sezoni v Komnu in trudu domačinov za prijetno bivanje gostov nam poroča dopisnik v časopisu *Edinost* iz leta 1925, ki pravi takole: »Poletna vročina je privabila na osvežujoči kraški zrak in na oddih vse polno letoviščarjev, ki jih tu v Komnu kar mrgoli. Seveda preživijo v večini skoraj ves dan v borovem gozdu Cirje ali pa v Dragi. Ob nastopu mraka pa je res pravi živ-žav, po naši glavni cesti, ko se ti vračajo domov. Do pozne noči se razlega njih razigrano veselje. Po vojski jih menda še ni bilo toliko pri nas. Skoro vse proste sobe po privatnih hišah so že oddane v najem. Vseeno pa bi se dobilo še nekaj prostorov na razpolago. Letoviščarji so po večini italijanske narodnosti. In glej čudo! Nikjer nikake sovražne napetosti med domačini in gosti. Nasprotno: naše ljudstvo gleda vedno, da jim gre kjerkoli le more na roko. Vse to pa, ne samo zaradi prirojenega slovanskega pojma o gostoljubnosti ali zaradi zaslužka, ki so ga deležni le nekateri ali zaradi obzirov do svojega domačega kraja, temveč tudi zaradi miroljubnosti, ki je našemu narodu že prirojena, a spopolnjena tekom časa potom šol, kulturnih društev, raznih kulturnih prireditev, predavanj, itd.«⁵ Čeprav gre v članku za poudarjanje »pozitivnih« lastnosti slovenskega naroda, lahko iz njega tudi razberemo, da so veliko vlogo pri ozaveščanju ljudi o pomenu turizma opravile šole in tamkajšnja prosvetna društva, ki so s svojimi predavanji poučevala ljudi o pomenu higiene, skrbi za urejenost kraja, o italijanskem jeziku itd.

Gospodinje domačij, ki so gostom nudile uporabo kuhinje, so se z gosti zmenile o času uporabe kuhinjskih prostorov. Navadno so imeli prednost turisti. Za pripravo jedi so lahko uporabljali domače pridelke, kot so bili jajca, mleko, vino, zelenjava in sadje z domačega vrta. Zelenjavo (radič in solato) je očistila domača gospodinja. Ostalo so kupovali v razpoložljivih trgovinah. Nekaj sestavin (sol, sladkor, kava) so prinesli s seboj. Turisti, ki so sami pripravljali hrano, so se večinoma držale svojih kuharskih navad in niso spoznavali kraške kuhinje. Gostje so ponekod domačim otrokom ponujali boljše prehranske izdelke, ki jih doma niso imeli.

Redke kmetije pa so turistom kuhale. Navadno so gospodinje pripravile jedi iz kraške kuhinje. Turisti so lahko izrazili željo, kaj naj jim pripravijo. Za zajtrk so pili ječmenovo ali pravo kavo z mlekom in jedli kruh z maslom in medom ali marmelado. Za večerjo so gospodinje pripravile kokošjo juho ali mineštre, kot so bile: jota iz zelja ali repe, ječmenova kaša, zelenjavna mineštra ali mineštra iz ohrovta (*varzot*). Poleg tega so pripravile še ocvrtega (*pohanega*) piščanca in pražen krompir (*krompir v kozici*) ali sladko zelje (*kapuz v kozici*), grah ali špinačo. Gospodinje so se za zadovoljitev gostovih želja naučile pripravljati tudi druge jedi, kot so bile bučke v kozici, polnjeni paradižniki, mesne polpete, česar do tedaj niso poznale. Turisti so imeli radi tudi *bleke* (domače testenine v obliki krpic) z golažem, navadno iz divjega zajca ali govedine. Zelo okusni pa so bili *bleki* z orehi. Radi so imeli tudi domače rezance s paradižnikovo omako (*šalšo*), pa zelenjavo; solato ali radič s paradižnikom, kar na Krasu do takrat ni bilo v navadi. Za sladico so gospodinje pripravljale kuhane štruklje, potico, štrudelj iz jabolk ali skute, krompirjeve njoke s slivami ali *šnite* (rezine kruha, namočene v mleku in jajcu, ocvrte na maslu in potresene s sladkorjem). Sprva so se turisti na kraško hrano stežka privajali. Tako se informatorka iz Tomačevice spominja, da so se turisti čudili mineštri iz ohrovta (*varzot*), cvrtemu krompirju na maslu in radiču. Dejali so: »Ma qui si mangia come per maiali!« (»Tukaj se je kot pri prašičih!«), ko so pa hrano poskusili, se jim je zdela okusna. Ponekod so jedli skupaj z domačini, sicer pa posebej.

Stalni gostje niso nikoli prišli praznih rok, temveč so vedno prinesli kakšno darilo. Tega so se najbolj razveselili otroci, saj so dobili kakšno igračo, lahko pa je bilo darilo namenjeno gospodinjam.

Na koncu velja izpostaviti, da turizma iz časa med prvo in drugo svetovno vojno nikakor ne moremo primerjati z značilnostmi in pogoji za razvoj današnjega turizma. V omenjenem času so bili turisti zadovoljni že s tem, da so odšli od doma, spoznavali nov kraj in nove ljudi, se sprehajali po svežem zraku, občudovali naravne in kulturne znamenitosti,

obiskovali dobre gostilne. Današnji turist je mnogo bolj zahteven, kritičen, večji potrošnik in želi od turistične ponudbe več različnih aktivnosti, aranžmajev in zanimivosti. Vendar tako, kot je v času med svetovnima vojnama turizem predstavljal pomembno dodatno gospodarsko dejavnost, ki je mnogim Kraševcem omogočala preživetje, bi se tudi danes mnogi Kraševci morali zavedati ekonomskih koristi, ki jih prinaša turizem. Kras ima že iz preteklosti turistični potencial in ne slovi le po kraških jamah in Lipici. Že iz obdobja med prvo in drugo svetovno vojno so bile atraktivne in zanimive tudi manjše kraške vasi s prijaznimi domačini, ki so bili pripravljeni za gosta postoriti marsikaj.

LITERATURA

- BOGATAJ Janez, *Naše gostilne: izbranih 52 na Slovenskem*. Ljubljana 1997.
 BUDAL Jože... (et. al.), *Komen skozi čas in običaje*. Komen 1997.
 CUMIN Gustavo, *Guida della Carsia Giulia*. Trieste 1929.
 FAKIN Jasna, Komen – »Kraški Pariz«; *Razvoj turizma v Komnu in okoliških vaseh v času med prvo in drugo svetovno vojno*. Diplomatska naloga, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Ljubljana 2002.
 GUŠTIN GRILANC Vesna, *Je več dnevu ku klobas*. Devin 1998.
 KRANJC Andrej... (et. al.), *Kras: pokrajina, življenje, ljudje*. ZRC SAZU. Ljubljana 1999.
 LOŽAR Slavka, *Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini*. Novo mesto 1991.
 PLANINA Janez, *Ekonomika turizma*. Ljubljana 1964.
 RENČELJ Stanko, *Kraška kuhinja*. Ljubljana 1999.
 SHAW Trevor R, *Foreign Travellers in the Slovene Karst 1537–1900*, ZRC SAZU, Ljubljana 2000.
 STUDEN Andrej, Iz avanturizma v turizem. V: *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*. Zborovanje slovenskih zgodovinarjev 1996 na Bledu, Ljubljana 1996, str. 96–104.

VIRI

- Edinost*, 1. avgust 1925, št. 180.
Edinost, 23. junij 1927, št. 174.

INFORMATORJI

- BOŽEGLAV Branka, Komen, rojena leta 1921, terenski zapisek: leto 2002.
 BUDAL Elda, Komen, rojena leta 1937, terenski zapisek: leto 2002.
 BUDAL Jože, Komen, rojen leta 1937, terenski zapisek: leto 2002.
 GODNIČ Vilma, Komen, rojena leta 1942, terenski zapisek: leto 2002.
 JAZBEC Anči, Komen, rojena leta 1924, terenski zapisek: leto 2002.
 KOVAČIČ Danilo, Komen, rojen leta 1921, terenski zapisek: leto 2002.
 KOVAČIČ Zora, Komen, rojena leta 1926, terenski zapisek: leto 2002.
 KUKANJA Nada, Tomačevica rojena leta 1916, terenski zapisek: leto 2002.
 PIPAN Jože, Komen, rojen leta 1932, terenski zapisek: leto 2002.
 PIPAN Mara, Komen, rojen leta 1936, terenski zapisek: leto 2002.
 STRNAD Albert, Komen, rojen leta 1920, terenski zapisek: leto 2002.
 STRNAD Pavla, Komen, rojena leta 1926, terenski zapisek: leto 2002.
 ZEGA Alojz, Komen, rojen leta 1933, terenski zapisek: leto 2002.

⁵ *Edinost*, 1. 8. 1925, št.180.